

ТАТЈАНА ПЕЈОВИЋ, Цетиње

МОНАСТИР КОМ

У низу средњовјековних споменика на Скадарском језеру, Манастир Ком, задужбина Црнојевића, заузима посебно мјесто. Подигнут на огранку Одринске горе, далеко од радозналих погледа, сасвим се разликује од маузолеја Балшића посијаних по горицама Језера.

Ком речито говори о све тежим политичким приликама Црне Горе у доба Црнојевића. Турци су се полако приближавали, мучно балансирање између Отоманске империје и Венеције, као и борба за самосталност, натјерали су Црнојевиће да и своје споменике заогрну дискрецијом и неприступашношћу. Балшићка здања, која су смишљено истицана, дошла су до нас огољена са отвореним крововима и проваљеним куполама. Ком је, иако рано запуштен, скоро интегрално очуван, захваљујући дјелимично и својој неприступачности.

Црква на Кому је посвећена Успењу Богородице и наставља традицију култа Богородице који су Балшићи његовали. Све цркве на горицама су њој посвећене, осим Св. Борба на Бешки. Ком је такође прихватио и традицију маузолеја — гробних цркава. О томе свједочи један докуменат из 1444. године у којем се Којичин Црнојевић жали млетачким властима у Скадру и Котору и моли да се поврате сва одузета добра манастирима и црквама у Зетском језеру које су подигли његови стари и други зетски господари и у којима се сви они сахрањују.

Манастир Ком је задужбина Бурба и Љеша Црнојевића. Не постоји историјски извор о подизању цркве, али се претпоставља да је сазидана између 1415. и 1427. године. Једно кратко вријеме на Кому је било и сједиште Зетске митрополије, која је, послје напуштања манастира Св. Арханђела Михаила на Превлаци, преко Пречисте Крајинске и Св. Николе на Врањини дошла на Ком.

Манастир није дуго интензивно живио, јер су падом Жабљака 1478. године Турци били у непосредном сусједству, тако да већ 1485. године Иван Црнојевић, у повељи о оснивању Цетињског манастира, прилаже Св. Богородици на Цетињу, сва имања која су некада припадала цркви на Кому. Ипак то није било и дефинитивно напуштање Манастира. Током XVII и XVIII вијека Манастир је вјероватно вегетирао, па како каже Андрија Јовићевић, тек је средином прошлог вијека у њему обновљена служба на дан Успења Богородице, када су се на Ком окупљали Цеклињани. Још има старијег свијета из околних села који се сјећа великих народних зборова на Кому.

Поштујући традицију Зетске митрополије и славне прошлости Црнојевића, млади Његош је на Кому рукоположен од стране призренског митрополита за архимандрита у зиму 1831. године.

У доба активног живота Манастир Ком је био веома богат, јер плодно земљиште, које данас плави Језеро, налазило се под виноградима, усјевима и пашњацима. Поред цркве су остаци манастирских конака, пребивалишта калуђера који су се бринули о црквеним добрима. Читав комплекс Манастира добио је врло рано изглед утврђења. Сама зграда конака подигнута је на западној страни острва, стратегијски добро лоцирана на стијени, одакле се имао поглед на све оне који су се, у доброј или злој намјери, приближавали Кому. Манастир је опасан заштитним зидом и има двије капије. Главни улаз налази се на југозападној страни. Зграда конака је данас у рушевинама. Очувани су остаци засвођених ћелија у подруму, као и зидна платна према Језеру, у висини до 10 m. Испред конака је полукружна, лијепо обликована тераса са које се пружа јединствена панорама Језера. Конаци, одбрамбени зидови и капије зидани су од крупних квадера добро тесаног камена. Посебно су масивни одбрамбени зидови који се визуелно стапају са стијенама на којима почивају. На прилазу острва налазе се остаци рова који је штирио прилаз Манастиру.

АРХИТЕКТУРА ЦРКВЕ

Концепција простора цркве Успења Богородице на Кому различита је од вертикално разубњених триконхоса Балшића. То је једнобродна једноставна грађевина, која, са закошеним крововима својих параклиса, као да је полегла у околни камењар. Црква је малих димензија, дуга је заједно са апсином 7 m 12 cm, широка 4 m 57 cm. Висина свода је 3 m и 90 cm, а укупна висина објекта износи 4 m 10 cm.

Црква је засведена подужним сводом који је ојачан са по два пара пиластера. Они дијеле унутрашњи простор на три травеја скоро једнаке величине. Пиластри имају конзоле, а свод израста из масе зида, без вијенца. Свод је благо карактеристично

преломљен. Исту овоидну, готичку форму, има и често полукалоте апсиде, која је шира од основице на којој лежи. У средњем травеју, на сјеверном зиду, је дубока ниша, лучно засведена. У олтарском простору, умјесто проскомидије, назидан је камени испуст у виду трпезе. На средини апсиде је правоугаоно удубљење, док је већи прозор помјерен на јужну страну апсидалног простора. Јужни зид олтарског дијела има троугласту нишу са заобљеним странама испод које је ниски пролаз за јужни параклис. Изнад полукалотеапсиде је мала правоугаона ниша. Камена часна трпеза се налази на средини олтарског простора, који је надвишен у односу на наос и поплочан плочама неправилног облика.

Црква је зидана од квадера туфа — сиге слаганих у правилне редове. Спојнице су уске, изведене у кречном малтеру. Ради њиховог појачања мјестимично је коришћен и ситни ломљени камен. Црква је споља била скроз малтерисана о чему свједоче остаци малтера на јужној фасади. Западна, главна фасада, има скроман архитектонски украс у виду лучно засведене нише, изнад надвратника. Са страна врата озидан је камени „пљун“ — простор за одмарање.

Црква је убрзо послје изградње, средином XV вијека, добила и два параклиса. Сјеверна капела има плитку апсиду готички засведену као и главна црква. На сјеверном зиду је уски правоугаони прозор испод којег је дубока ниша. Јужни параклис је једноставнији, без апсиде, са прозором на источном зиду. Аналогно споменицима Балшића, у којима су параклиси служили за сахрањивање, може се претпоставити да су и комске капеле имале ту намјену. С обзиром да је црква скоро минијатурних димензија, за вријеме богослужења могла је да прими мали број особа, па је сјеверни параклис истовремено вјероватно служио и за обред. Функција јужне капеле је доста нејасна. У старој литератури Андија Јовићевић је назива „скривницом“. Она нема врата као сјеверна, већ јој је улаз маскиран ниским пролазом из олтара. У литератури се помиње гробна плоча у њој, која се сада не да видјети, јер је под параклиса превучен слојем кречног малтера. Научно истраживачки радови, који треба да обухвате читав комплекс, донијет ће вјероватно и праве одговоре о функцији јужног параклиса.

Изградњом параклиса црква је добила и простран трем који је обухватио и капеле, тако да се оформила једна нова цјелина у виду замишљене тробродне базилике. Функција трема била је значајна јер је надомјештао скучени простор храма. Дрвени трем, величине 4×8 m, ослањао се на два камена стуба од којих је сачуван дио сјеверног стабла.

Параклиси су зидани од другог материјала и у грубљој техници. Мјесто сиге употребљени су притесани квадери кречњака.

За спојнице у кречном малтеру коришћена су парчад сиге и цријепа. Посебно је рустично зидана јужна капела. Параклиси и црква су покривени каналицом.

По начину зидања и употребе материјалу, може се закључити да је Манастир заокружио свој изглед подизањем параклиса, трема, конака и одбранбеног зида. Наведене доградње су вјероватно остварене у доба интензивног духовног живота и материјалног благостања, када је Ком уживао своја добра о којима говори Повеља Цетињског манастира.

То је могло бити у вријеме краткотрајног, али значајног, столовања Зетске митрополије на Ком. Да је Манастир имао бројне калуђере свједоче надгробне плоче у трему.

ЖИВОПИС

Црква Успења Богородице има фрескодекорацију насталу средином XVI вијека. Сачуване фреске су млађе у односу на првобитно живописање цркве, које је успједило непосредно послје подизања параклиса и трема. Запис о старијем исликавању остао је испод записа из XVI вијека. Записи се налазе на спољној фасади, изнад улазних врата, што говори о постојању трема прије првобитног живописања храма, или његовом подизању непосредно послје завршеног исликавања. С обзиром да је конструкција трема у прошлости више пута обнављана и да је било дугих интервала без ње, што је и данас случај, слова записа су сасвим спрана, остале су само огребане водоравне линије које су обиљежавале писане редове. У доњем дијелу записа малтер је дјелимично отпао, тако да су уочљиви минимални трагови првобитног записа на сасвим танком слоју малтера.

Од првобитног сликарства, које је успједило сигурно прије заузимања Жабљака, ипак се очувала једна композиција. У калоти апсиде сјеверног параклиса насликана је представа Богородице са Христом. Богородица има раширене руке, док је Христ у ставу благосиљања. Богородица је обучена у блиједо-плаву хаљину и тамно-црвеним мафорион. Иако јако оштећена, ова фреска је сликана финим наношењем боје, која је скоро прозачна. Посебно су лијепо исликана уста Богородице и шаке са дугим прстима благо осјенченим.

Непознат је разлог због којег се приступило поновном исликавању цркве послје једног вијека. Да ли је читава црква уопште била скроз живописана? Да се није почело са сјеверним параклисом, западном фасадом и онда из непознатих разлога стало. То су све питања на која се за сада не може дати поуздани одговор. Или се то баш поклапа са временом када је Манастир запустео и када његова добра Иван Црнојевић поклања Богородичном манастиру на Цетињу. У самој цркви нема трагова првобитног сликарства. На свим оштећеним мјестима, гдје

се види структура малтера, којих у цркви има много, није уочљиво постојање старијег малтера, нити има остатака бојеног пигмента.

По обнови Пећке патријаршије, 1557. године, долази до оног историјског градитељског замаха када се обнављају и подижу многе цркве и манастири. У то доба црква на Кому је добила и свој данашњи живопис, који прекрива унутрашњост храма и западну фасаду.

ОПИС ЖИВОПИСА

На западној фасади била је опширно испричана представа Страшног суда. У првој зони називу се остаци стојећих фигура са лијеве стране од врата. На надвратнику је већ поменути запис, а у ниши је исликана представа Богородице са Христом. У другој зони су групе светитеља. Централни дио композиције — Христ на престолу окружен светитељима, налази се у трећој зони. Прича се завршава представом Христа у мандорли коју носе анђели. Сликарство фасаде је у великој мјери изблиједјело и испрано. Од колорита боље је очуван тамни окер светитељских ореола, црвене бордуре и теракота позадина, тако да на читавој површини преовлађује пастелни црвенкасти тон, што јој даје пријатан, топао и титрав одсјај.

РАСПОРЕД ЖИВОПИСА У ЦРКВИ

На јужном зиду, идући од средњег травеја према улазу, живопис је јако оштећен, сачувани су само трагови биљне орнаментике. На јужном пиластру почиње низ стојећих фигура са ликом Св. Николе, затим се наставља композицијом Деизиса. На западном зиду су представљени арханђел Михаило, лијево од врата, а десно су цар Константин и царица Јелена. Сјеверни зид украшавају свети ратници Прокопије, Борбе и Димитрије. На пиластру је Св. Нестор. У ниши средњег травеја насликана је Богородица са Христом на престолу, уоквирена са два анђела. Са страна су остаци светитељских фигура, вјероватно Св. Јулите и Св. Киријака. Представе непознатих столпника су на пиластри-ма који дијеле наос од олтарског простора.

У олтарском дијелу, на сјеверном зиду, почиње Поворка архијереја, насликани су Св. Никола, Св. Петар Александријски. Поворка се наставља у апсиди са Св. Григоријем Богословом и непознатим архијерејем који се клањају скоро уништеној композицији Христа агнеца. Са друге стране поворка се продужава непознатим архијерејем и Св. Атанасијем и завршава, на јужном зиду, са Св. Кирилом Филозофом и Св. Германом. У конхи апсиде је Богородица са медаљоном Христа на грудима и рашире-

ним рукама. Испод њених руку је насликан по један анђео минијатурних димензија у односу на монументални лик Богородице.

Сцене Великих празника и Христовог страдања представљене су у двије зоне на своду цркве. Циклус Празника почиње на јужном зиду у олтару сценом Рођења за којом слиједе: Срећење, Крштење, Васкрсење Лазарево, а на сјеверном зиду се нижу: Цвијети, Распеће и Силазак у ад. Испод Празника су сцене Христовог страдања: Тајна вечера, Прање ногу на јужном зиду, што се на сјеверном наставља сценама: Христ пред Пилатом, Скидање са крста и Мироноснице на гробу Христовом. У низу сцена Страдања, на јужном зиду, је насликано Ваведење Богородице. На западном зиду је уобичајена сцена Успења Богородице, која је уоквирена Преображењем и Јудиним пољупцем. Супротно, на источном зиду олтарског простора, су попрсја св. Ђакона. Изнад су раздвојене Благовијести, а у трећој зони је доњи дио композиције Вазнесења. На тјемну свода у олтарском дијелу је медаљон са Христом из композиције Вазнесења. Средњи медаљон је веома оштећен, а у трећем је Христ као анђео Великог савјета окружен херувимима.

На ојачавајућим луцима, у биљној врежи су медаљони са по 9 старозавјетних пророка. На луку у наосу читљиве су сигнатуре пророка Јоне, Захарија, Арона, Вавиле, док су на другом луку видљиве само сигнатуре Малахије и Данила.

Сокл цркве је декорисан мотивом набране, окачене завјесце. Капители пиластера и бочне стране лукова су испуњене густим биљним орнаментом.

ИКОНОГРАФИЈА И СТИЛСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Комски живопис је иконографски прилично занимљив. У малом простору цркве испричан је релативно богат иконографски садржај. Поред обавезног сликања Великих празника, опширан је и приказ Христовог страдања. Очигледно је истицање Богородице, којој је храм и посвећен. Њена представа са малим Христом јавља се на четири мјеста у цркви. Она је такође протагониста сцена Ваведења и Успења. Нарочито је опширно испричана представа Успења мајке Божје. Ова сцена је иконографски обогаћена детаљима карактеристичним за наративни стил сликарства XIV вијека. Поред уобичајене легенде о смрти Богородице, на Кому је још приказан тренутак њеног путовања до неба када је у мандорли носе анђели. Композиција се завршава елипсоидном формом неба гдје два анђела отварају врата раја да би Бог прихватио Богородичину душу.

Анонимни творац фресака Успењске цркве није био посебно надарен сликар. Евидентне су многе његове слабости, посебно у пропорционисању људског тијела. Стојеће фигуре су му пре-

комјерно издужене са несразмјерно малим главама. Обратно, на групним сценама фигуре су здепасте, великих глава. Физиономије су стереотипно рађене, најчешће у полупрофилу, са карактеристичним асиметрично заобљеним образом, као да су масовно патиле од зубобоље. При сликању профила сликарева немоћ је била очита, физиономије су постојале скоро карикатуралне, као напр. пастир из Рођена и Адам из Силаска у ад. Непознати сликар је тешко савлађивао и простор. У сцени Васкрсења Лазаревог са јужног зида, недостајао му је простор, па је дио композиције пренио на западни зид и бордуром обавио тај детаљ, означавајући да он припада причи са јужног зида. Цртеж му је такође прилично тврд и дјелимично несигуран.

Казивање о сликарству Кома почели смо истицањем његових слабости, што никако не значи да је живопис без умјетничких квалитета. Његов творац, или творци, теолошки добро образовани, успјели су да створе цјелину која је у ствари љупка, заогрнута чарима неке простосрдачности. Будмасте физиономије, са округлим очима и безазленим изразом, без дубоких сјенки, посједују пријатну ведрину и специфичан шарм. Овај утисак допуњава богат и звучан колорит. На позадини преовладавају тонови смарагдно зелене и плаве. Инкарнати су засићени, скоро изједначени са тамно окер ореолима. У одеждама, бордурама и другим детаљима веома је заступљена загасито црвена боја. Честа употреба имитације бисера у виду бијелих тачака на тексту, крунама, коси, крстовима итд., ефектно светлуца као декоративни акценат. Да се још једном вратимо Комској Богородици, њен лик, у калоти апсиде, је тако добро исликан да се стиче утисак да га је радила нека вјештија рука. Међутим, ријеч је о истом мајстору који је на тој фресци дао све од себе, сликајући лик Богородице надахнуто и меко.

У погледу аналогije овај живопис остаје за сада усамљен. Он је дјело неког локалног мајстора који је дјеловао у исто вријеме кад и група сликара која је живописала Св. Борба у Титограду, Брезојевицу код Плава и Морачу. Сликарство Кома има неке далеке асоцијације са живописом Св. Борба у Титограду, тј. веже их приближно исто вријеме постанка.

ГРОВОВИ ЦРНОЈЕВИЋА

Најзначајнију споменичку вриједност на Кому имају гробови породице Црнојевића. У наосу цркве сачуване су недирнуте четири надгробне плоче. Гробови са јужне стране припадају Алекси и Бурђу Црнојевићу, синовима Стефана, који се у историјским изворима помињу од 1403. до 1435. године. Први гроб Љеша — Алексе Црнојевића увучен је челом до самог западног зида. На њему је натпис „Сиа плоча деспота Степана воеводе му Љеша Црнојевића“. Натпис је доста грубо уклесан. Дру-

ги гроб је без натписа и вјероватно припада Бурђу Црнојевићу. Судећи по мјесту гдје се налази, постоје мишљења да је Бурђ и прави ктитор цркве.

Друга два гроба припадају наредној генерацији Црнојевића, Стефану и његовој жени госпођи Мари. Стефанов гроб је уз очев са којим дијели централни простор цркве. Ни на њему нема натписа, али по народном предању ту почива Стефан Црнојевић. Грбови Иванбегових родитеља Стефана — Стефанице и госпође Маре Кастриоти, албанске принцезе, сестре Скендербега, имају веома лијеп пластични камени украс. Декорације гроба Стефана Црнојевића подсјећа на украсе стећака. Мотив биљне витице са четворолистима, којима је плоча уоквирена са дужих страна, сусријеће се у идентичном облику на стећцима Грахова и старом гробљу око цркве Св. Петра и Павла у Никшићу. На средини плоче је украс у виду шест дискова, уздужно поређаних и међусобно повезаних. Са краћих страна плоча је украшена мотивом плитких нанизаних троуглова. Плоча је добро клесана и има лијепу чипкасту фактуру.

Плоча госпође Маре је дјело неког још бољег мајстора. Краћа од мужевљеве, налази се уз сам сјеверни зид цркве. Рађена од финог бијелог камена донекле понавља у композицији Стефанов гроб. Плоча је оперважена компликованим, типично готским орнаментом, тзв. „жиоке на рабош“, који се састоји од правоугаоних поља наизмјенично закошених. По средини плоче је украс од три крупна седмолисна цвијета, који су уоквирени истим орнаментом „жиоке на рабош“ и укомпонована у сличан низ као дискови на Стефановој плочи. Гроб има натпис „Сиа плоча госпоге Маре“. Украс гроба је прецизно клесан и дјело је неког приморског мајстора, који се трудио да гроб Иванбегове мајке оствари као најљепшу готску пластику.

У поду наоса, поред гроба госпође Маре, налази се фрагмент једне плоче са оштећеним натписом. Праг олтарског простора, гдје долазе царске двери, декорисан је једном плочом која има орнамент рибеље кости и потиче вјероватно из доба постављања гробова. Као што је већ речено, у трему се налазе већи број гробних плоча, грубо обрађених, од којих су неке сломљене. Вјероватно су припадале вићенијим комским монасима. У јужни зид трема уграђена је једна камена плоча са фино исклесаном розетом, која је овдје секундарно употријебљена.

ЗАКЉУЧЦИ

Из онога што нам пружа посматрање самог споменика, без истраживачких радова, може се закључити да је Манастир Ком доживио четири доградње и измјене.

I фаза — Подизање цркве око 1415—1427. године. Првобитно црква је имала на средини апсиде, гдје је данас ниша, мали

прозор. У наосу, на јужном зиду била је идентична ниша као на сјеверном, о чему свједочи лучни траг зидања, јер је на овом мјесту отпао малтер. Нише у пјевничким просторима служиле су за одлагање књига и инспирисане су истим формама као на споменицима Балшића.

II фаза — Око 1470. године, црква добија параклисе, трем, први живопис и из тог времена су гробови Стефана и Маре Црнојевић.

III фаза — У другој половини XVI вијека црква се поново живопише, затвара се прозор на апсиди и отвара нови помјерен према југу. Такође се затвара прозор на јужном зиду у западном травеју. Ове интервенције су направљене за потребе живописања цркве. Затварање прозора у апсиди омогућило је несметано исликавање Поклоњења агнецу, док је простор, гдје се налазио јужни прозор, искоришћен за композиције Деизиса. Ова композиција је оштећена па се лијепо уочава форма првобитног прозора.

IV фаза — Представља данашњи изглед цркве. У непознато вријеме изведене су грубе интервенције на отворима. Прозор на апсиди је проширен са доње стране тако да је уништена фигура једног архијереја. Пробијање прозора на јужном зиду оштетило је дио пиластра и фреску на њему, па је од стојеће фигуре Св. Николе данас остало само његово попрсје. Прозор на јужном параклису је добио данашњи изглед, јер сва три прозора имају идентично спољне окопрозорнике. Ова крајње неука и ружна интервенција улиједила је, вјероватно, да би се црква више освијетлила, јер је због трема и јединог малог прозора на апсиди била доста тамна.

Посматрајући цјелокупни изглед манастирског комплекса може се констатовати да је, иако скромних димензија, декорације и мјестимично грубе изведбе, ипак рађен са осјећањем ненаметљивог просторног склада. Посебно плијене његове интимистичке пропорције. Истовремено ова црква — маузолеј, говори и о материјалним могућностима Црнојевића које су биле скромније од могућности Балшића и њихових здања са куполама и конхама. Једноставна архитектура Кома је типичан примјер градитељства Црнојевића везана за њихово прво раздобље. Својим архитектонским склопом Ком наставља традицију једнобродних здања, која је била одомаћена у базену Скадарског језера и Приморја још у доба преромантике. Готски конструктивни детаљи, као што су преломљени сводови, односи мјера и пропорција, датују цркву у почетак XV вијека. Овај утицај Приморја и западњачке концепције простора доћи ће још више до изражаја у каснијем периоду успона Црнојевића који ће кулминирати у складном храму Цетињског манастира. У тој савременој архитектури Ивана Црнојевића ренесансна струјања су увелико заплускивала пусто Цетињско поље.

Послије прохујалих вјекова Ком се данас, уосталом као и други средњовјековни споменици на горицама Језера, налази у незавидном положају. Његова изолованост отежава и сваку интервенцију на њему. Републички завод за заштиту споменика културе је у више наврата покушавао да заштити Комску цркву. Прије скоро 20 година комплетно је промијењен кровни покривач и кровна конструкција, постављена су нова врата на цркви и параклису. Од тада више пута врата су поправљана, мијењане браве и чишћена црква.

ИСТРАЖИВАЧКИ И КОНЗЕРВАТОРСКИ РАДОВИ

Истини на вољу, Ком још увијек чека на систематски режим заштите, како архитектуре, тако и живописа. Прије конзерваторских интервенција потребно је извршити обимне научно-истраживачке радове на читавом комплексу. Необична форма Манастира која асоцира на базиликална рјешења, донекле може да буде индикација о постојању старије грађевине на овом мјесту. У оквиру истраживачких радова посебно треба испитати гробове у цркви. Можда би неки налаз бацио више свјетлости на личности покопане у њима. У сваком случају дошло би се до значајних антрополошких података о Црнојевићима. Отварање гробова требало би извршити и због очувања њихове камене пластике. Сјетимо се само шта се десило са гробом Божицара Вуковића на Старчеву. Коначном презентацијом Кома сачувао би се један јединствен споменик из епохе Црнојевића, јер су сви остали данас у рушевинама. Сличним третманом као маузолеја Балшића, на којима је Завод већ интервенисао, Ком би се приближио широј јавности и сретно се уклопио у широк дијапазон вриједности Скадарског језера.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иларион Руварац: Камичци — прилошци за други Зетски дом, 423—424, Просвјета, Цетиње, 1894. год. II, св. I—XII.
2. Андрија Јовићевић: Ријечка нахија, Насеља српских земаља VII, Београд, 1911.
3. Андрија Јовићевић: Манастир Ком, Зетски гласник, Цетиње, год. V, бр. 73, 30. 09. 1933. и бр. 76, 11. 10. 1933.
4. В. Петковић: Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, САН, Београд, 1950.
5. Војислав Ј. Бурић: Богородица на Кому, Енциклопедија ликовних умјетности I, Загреб, 1959.
6. Историја Црне Горе, књига 2, том 2.
7. Павле Мијовић: Умјетничко благо Црне Горе, Београд, 1980.

Tatjana PEJOVIĆ

MONASTERY KOM

Summary

In this paper Monastery Kom is presented in following details:

- Monastery Kom as the successor of continuity of medieval spiritual centers on the isles of Lake Skadar;
- History of the Monastery;
- Kom — the Crnojević's Mausoleum;
- The architecture of the Monastery — the of Rising of Mary, the relicts of overnight stay and the defensive character of the entire complex;
- Detailed description of church's architecture with the chronology of building onto;
- Fine arts and epygraphic treatment of graves in the church;
- Paintings of the church — iconographic arrangement and its stylistic characteristics;
- The survey of scientific-research works pointed to establishing of precise data of subject (taking off the plaster under which the older note is perceived);
- Proposal of conservation works for the entire complex and especially for protection of architecture and paintings;
- Presentation of the monuments and their inclusion in tourist economy through the animation of all monuments of culture on the isles of Lake Skadar.

